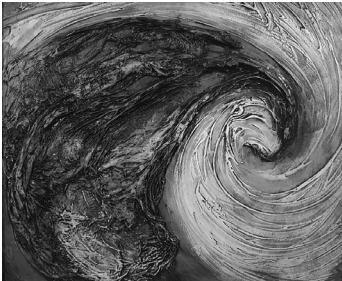

SNEJANA UNG

A HATÁRMENTI FALU: ÚT A TRANSZNACIONALIZMUS FELÉ

**A határfalu számukra
nem csupán helyszín,
nem csak térbeli keret.
Őket elsősorban
a térérzet megragadása
és megfogalmazása
érdeкли.**

70

A huszadik század irodalomtudományában – számos más változás közepette – egy az elméletírók és kritikusok által „spatial turn”-nek nevezett fordulat következett be. Valóban: napjainkban – ahogyan Marc Brosseau állítja – „a földrajz kapcsolata az irodalommal többé már nem szaktudományos furcsaság”,¹ mint ahogy nem az – tennem hozzá – az irodalom kapcsolata sem a földrajzzal. A térbeliség eluralkodása a posztstrukturalizmus és a posztmodernizmus hatására a második világháború után kezdődött, a posztkolonializmus és a globalizáció hatásainak következtében.² Pár évtizeden belül a térbeliségre irányuló felfokozott figyelem nagyszámú elméletet és gyakorlatot eredményezett: irodalomföldrajz, térbeli irodalomtudomány, irodalomtérképészet, geokritika, geopoétika, geobölcshészet, azaz geohumanities. És a lista folytatható.

A fentiek közül a legismertebb talán az az irodalomföldrajz, amely interdiszciplinaritásával tűnik ki a többi diszciplína közül. Ha pontosítani szeretnénk: „az irodalomföldrajz *irodalom* része egyszerre vonatkozik az irodalmi szövegekre és az irodalomtudományra, míg a kifejezés *földrajz* része nemcsak a valós és fikcionális földrajzra utal, de a társadalomföldrajzra mint tudományára is.”³ Interdiszciplinaritása okán az irodalomföldrajz, valamint a *border studies*⁴ segítségével kísérlem meg tárgyalni a vidéki periféria reprezentációját két kortárs román regényben: Mircea Nedelciu,

Adriana Babeți és Mircea Mihăieș *Femeia în roșu* (A vörös ruhás nő), valamint Radu Pavel Gheo *Noapte bună, copii!* (Jó éjszakát, gyerekek!) című regényeiben. A célokat rávilágítani arra, amint a vidéki tér elsősorban határvidékként válik láthatóvá, ám olyan határvidékként, amely a transznacionalizmusnak nyit utat (akár még a kommunista uralom idején is), s kevésbé viselkedik merev határként. Más szóval: a regényben bemutatott falvak egyáltalán nem periferikusak, azaz nem marginálisak vagy marginalizáltak, nem elszigeteltek, és nincsenek államhatárok közé szorítva. Ellenkezőleg: helyzetüknél fogva más országok irányába nyitnak, úgy, mint Jugoszlávia vagy az Amerikai Egyesült Államok.

A vidéki periféria

■ Az irodalomföldrajz mindkét megközelítésében – úgy, mint földrajz az irodalomban, avagy az irodalom földrajza – a helyszín szövegben elfoglalt helyén és a szöveg térbeliségén túl figyelmet kap a terek közötti kapcsolat is. Napjainkban az irodalomtudósok vitáiban igen jelentőségteljes pozíciót foglal el a hibridizáció és a centrum-periféria kérdése. A helyek és terek egy nagyobb rendszer, úgy mond egy világrendszer⁵ elemeinek tűnnek. Ezért nem lehet őket többé egyetlen, nemzeti referenciakeretben elhelyezni. Sőt, a határvidék perifériája még inkább a transznacionalizmusnak válik kitétté. A határvidéken „az emberek bonyolult identitásokat alakítanak ki, mivel különböző gazdasági, kulturális és nyelvi faktorok két ellentétes irányba húzzák őket”.⁶ Nyilván e kettős erő centrifugális. Képes gazdagítani a térséget, ám néha képes etnikai konfliktusokat is előidézni.

Más részről a vidékit mindig szokásban volt a nemzeti jelleg magvával asszociálni. *The Country and the City* (A vidék és a város) című 1973-as tanulmányában Raymond Williams a *country* szó homonímiájával kezdi eszmefuttatását, amely szó ugyanúgy jelent *vidéket*, mint *államot*.⁷ Ugyanilyen homonímiát találunk a román nyelvben is, ahol a *țară* szó hasonlóképp kétértelmű. A 20. század első felének román irodalmi gyakorlata és irodalomkritikája is érdekelt volt ezen kétértelműség kiaknázásában. A két legfőbb irodalmi irányzat, a sãmãnãtorizmus⁸ és a poporanizmus⁹ foglalkozott leginkább a folklór, a román falu és a román paraszt figurájának feltérképezésével. A fogalmak ilyen egymás mellé rendelése politikai indíttatású volt: az említett időszakban Románia egy éppen kialakulóban lévő nemzetállam volt, amely azt jelentette, hogy meg kellett erősítenie nemzeti identitását. E folyamaton belül a határzónák is a nemzeti érdekek rendelkeztek alá. Például a Ioan Slavici műveiben megjelenő helyszínek, akármilyen multikulturálisak és soknemzetiségűek is voltak valójában, az erdélyi falu mintaképeiként voltak láttatva egy olyan korszakban, amikor Erdély már Románia részét képezte. A művek újraolvasása a közelmúltban a román irodalomtudósok körében ezen terek hibriditásának és transznacionális jellegének kihangsúlyozását eredményezte – mindkét értelemben: a *földrajz az irodalomban* és az *irodalom földrajza* paradigma szerint is –, melynek nyomán kiderült, hogy „a nemzeti sohasem volt teljesen nemzeti”.¹⁰

Egyedi esete a fentieknek a vidéki periféria. Első ránézésre e periféria a lokális és a transznacionális ötvöződése, ám közelebbről szemlélve kiténik, hogy a lokális egyben már transznacionális is. A legjobb példát valószínűleg *A vörös ruhás nő* és a *Jó éjszakát, gyerekek!* szolgáltatja. Esetükben két falu kerül a történetek előterébe: az előbbi műben Kunszöllős (Lunga), míg az utóbbiban Teicova. Ami a két faluban közös, az az elhelyezkedésük: nem csupán a periférián talál-

hatók, hanem ők maguk *jelképezik* a perifériát, azaz mindkét település határában államhatár és határátkelőhely található.

Már kezdetben meg kell említenünk, hogy az a mód, ahogyan a két regény a tér fogalmát megközelíti, a szerzők térképzetekhez fűződő aggodalmait tükrözi. A határfalu számukra nem csupán helyszín, nem csak térbeli keret. Őket elsősorban a térérzet megragadása és megfogalmazása érdekli. A soron következő példák jó része stratégiai pontokon helyezkedik el a művekben: néhányuk a kötet elején, esetleg kulcsfontosságú pillanatokban bukkan fel, mások nagyobb, kizárólagosan a vidéki periféria reprezentációjáról szóló szövegegységek részeit képezik.

Az első jellegzetesség, amelyre fel kell hívnunk a figyelmet, Kunszöllös és Teicova közelsége a jugoszláv határhoz. A., Emunu és Emdoi,¹¹ *A vörös ruhás nő* című regény három főszereplője szeretnének könyvet írni arról a Chicagóban élő, Ana Cumpănaș (v. Sage) nevű román emigránsról, aki állítólag segítséget nyújtott az amerikai rendőrségnek John Dillinger gengsztervezér kézre kerítésében. A regényben több narratív szál bontakozik ki, melyek mindegyike más-más szereplőre és helyszínre összpontosít, köztük a regényírás folyamatának síkjára is. E narratív szálak metszéspontja Kunszöllös, az a falu, ahol Ana Cumpănaș kivándorlása előtt élt. Ugyancsak ez a falu a többi szereplő születési helye is, és a három szerzőnek is ide kell mennie információt gyűjteni könyvük főszereplőjéről.

Amint már említettem, a helyek szövegen belüli megjelenése különös fontossággal bír. *A vörös ruhás nő* című regényben a határ menti falu már a szöveg legelején említésre kerül. „Lungára! Lungára!”:¹² ez az első mondatok egyike, melyet földrajzi megjelölés követ: „A határhoz”, tudniillik a jugoszláv határhoz. Később a határovezet felé vezető út hasonlóképp jelenik meg: „Lungára! Lungára! A határra. A határhoz. Épp oda.”¹³ E kartográfiai megjelölés ismétlődése vezeti be a három szerző Lungára utazásának jelenetét. De nem csak a szerzők utazásakor találunk bizonyítékot arra, hogy Kunszöllös határfalu. E tény a többi narratív síkon is megjelenik. Anának egy ausztria–magyarországi rendőrrel való találkozása a határvidék időbeli változására is utal. „Kunszöllösről származom, Ausztria–Magyarországról”¹⁴ – mondja Ana, mikor megtudja, hogy a férfi kinkindai, azaz egy olyan helységből való, amely nemcsak ugyanazon államon belül volt található, mint Kunszöllös, de jó néhány kilométerrel arrébb is feküdt attól. A térkép az első világháború után megváltozott, ám, folytatja a narrátor, „ők [tudniillik Ana és a rendőr] nem láthatták ezt előre”. Kettejük találkozása a narrátor számára lehetőség (avagy kulcsfontosságú pillanat), hogy felhívja az olvasó figyelmét a földrajzi határok rugalmasságára és a határok megvonhatóságára és átrajzolhatóságára.

A jó éjszakát, gyerekek!-ben megjelenő Teicova szintén határ menti település. Ugyanúgy, mint Kunszöllös, ez is utolsó megállóként funkcionál a jugoszláv határ előtt. A Jugoszláviához való közelsége arányos a Bukaresttől való távolságával. E kettős helyviszonyítás kiemelt jelentőségű Gheo regényében. Rávilágít a falu különböző képzeteire, melyek között egyszerre szerepel a négy főszereplő gyermek (Marius, Paulică, Leo és Cristina) számára értelmezett utópiahelyszín, a határvidék és a tipikus kommunista falu.¹⁵ E többrétű helyviszonyítás annak a példája, ahogyan „a határzónák az állam (mind a birodalom, mind a nemzetállam) hanyatló erejének jelölői a periférián, miközben arra is emlékeztetnek, ahogyan a domináns államok igyekeznek saját maguk számára előnyösen kialakítani a centrum-periféria struktúráját”.¹⁶ Más szóval: habár itt „az emberek egy ki-

csivel jobban éltek, egy kicsivel nagyobb békében, és a politikai rendszertől kicsivel védettebben”,¹⁷ köszönhetően a szomszédos Jugoszláviának, az államhatalom itt is visszaélt az erejével annak érdekében, hogy a határokat minél zártabban tartsa. Ezért történhet meg, hogy a négy fiatalnak még akkor sem sikerül kiszöknie az országból, amikor a határokat a legkevésbé őrzik. A határoknak a kommunista éra alatti abszurd és túlzott ellenőrzése *A vörös ruhás nő* című regényben is visszatérő elem. A.-nak, Emegynek és Emkettőnek a rendőrségre kell mennie, hogy bejelentsék és megindokolják a határzónában való jelenlétüket. Sőt azt a dokumentumot is láthatjuk, amely felhatalmazza Mircea Nedelciut, azaz Emkettőt arra, hogy belépjen a határzónába: „Értesítjük önt, miszerint 1986.07.29. kelt CR775. számú kérvényének nyomán engedélyezzük önnek a Nagykomlós község, Kunszöllős falu határzónába való belépést a következő időszakban: 1986.08.05. – 09.10.”¹⁸

Ez idáig a tér a határtól való távolság viszonylatában értelmeződött. Ám a falvak földrajzi reprezentációjához egy bizonyos ponton hozzáadódik azok anyagi képe is. Az olvasó nemcsak a helyi intézményeknek, kisvállalkozásoknak (úgy mint a könyvesboltnak, a pékségnek) és a szereplők házainak klasztereit veheti szemügyre, de a település panorámájáról is képet kap. Már az elején le kell szögeznünk, hogy Kunszöllős és Teicova között megannyi hasonlóság van. Mindkettő kicsi és rendezett falu. A központtól való távolság kihatással van a demográfiaira: kevesebb, mint kétszáz ház található bennük, s vagy „egy nagy, sugárútszerű utcával” (Kunszöllős), vagy „egymással párhuzamos és egymásra merőleges, szépen sorakozó utcákkal” (Teicova) rendelkeznek. Periferikus pozíciójuk és méretük egymásra tevődése a határ menti falvak egy további jellemzőjét eredményezi: a nagyobb közösségektől való függést. Előbbi Nagykomlóstól (Comloșu Mare), utóbbi Kákófalvától (Grădinari) függ. E függő viszony Radu Pavel Gheo regényében explicitté is válik: „Teicovában nem volt orvos (mint ahogy rendőr, rendőrség, polgármester, polgármesteri hivatal, gyógyszertár vagy postahivatal sem), és a legközelebbi egészségügyi központ a szomszéd faluban, Kákófalván volt”,¹⁹ amely falu pedig egy kisvárostól, Oravicabányától (Oravița) függ. E „végletekig észszerűtlen hierarchiák”²⁰ kapcsolata továbbgyűrűzik a kisvárosok, nagyvárosok, a főváros, és végül Nyugat-Európa irányába.

Ha más szögből nézzük, az említett hierarchiák egyáltalán nem észszerűtlenek. Példaként szolgálhatnak arra, amit Moretti „körkörös földrajzi rendszereknek” nevez. *Gráfok, térképek, fák* című könyvében Moretti bemutatja Helpston, a Mary Mitford *Our Village (A mi falunk)* című művében szereplő település térképét. A körkörös térkép Moretti szerint Christaller elméletének reflexiója. Ezen elmélet szerint a városközpontok „a munka térbeli eloszlásának eredményei: a városok különleges szolgáltatásokat kínálnak [...] (úgy mint banki szolgáltatások, közigazgatás, kulturális és spirituális szolgáltatások [templom, iskola, színház, szakmai és gazdasági szervezetek], közegészségügy), amelyek, hogy minél több klienst érjenek el, néhány *szükségszerű, centrális pontba* tömörülnek. Minél speciálisabb a szolgáltatás, annál *centrálisabb* is, s ez a szocio-geometrikus elv vezet a hierarchiák kialakulásához.”²¹ Kétség sem fér ahhoz, hogy a határmenti falu is e minta szerint működik. Az előbbieken arra mutattam rá, hogy Teicova és Kunszöllős nagyobb településektől függenek, úgymint községek, kis- és nagyvárosok. De ez a függés csupán intézményi, azaz csak a szolgáltatásokat érinti. A javak e két periferiális területre két forrásból érkeznek: vagy Jugoszláviából, vagy Nyugatról, Jugoszlávián keresztül. Amint a következőkben igyek-

szem kimutatni, nem csupán a javak lépik át a határt. Valójában a határ menti lakosok nyitottá válnak a transznacionális kapcsolatok irányába is, legyenek azok gazdaságiak, avagy kulturálisak. Kunszöllös és Teicova lakosai számára a Nyugat csupán pár kilométerre van, a határ másik oldalán.

Határátlépés: határ menti faluból Jugoszláviába és az Egyesült Államokba

■ Elemzésem eddigi része főként a lezárt határookra és a határzónában megnyilvánuló extrém megfigyeltségre összpontosított. Kettős magyarázat kínálkozik e megközelítésmódra. Először is a lezárt határ szigorú állami ellenőrzéssel és csökkenő életszínvonallal társulva ahhoz vezet, hogy az emberek éppen az ellenkezőjét fogják kívánni a leírtaknak: azaz a határ átlépését, akár azért, hogy árukat hozzanak be, akár azért, hogy kiszökjenek az országból. Másodsorban kihangsúlyozza a határzóna és a kommunista állam többi része közötti diszkrepanciát. Míg a határmenti övezetben élő emberek képesek transznacionális kapcsolatokat kezdeményezni a mindennapi életük során, a népesség többi része tökéletesen meg van fosztva ettől a lehetőségtől. Valójában, ahogy erre Malcolm Anderson is rámutat, „minél zártabb lett egy államhatár, annál erősebbé vált a gyakorlati és szimbolikus küszöb szerepe, valamint a vezetők abbéli meggyőződése, hogy a határ szigorú ellenőrzése szükséges a hatalom megtartásához”.²² Ám a küszöb nem csupán határ, hanem egyben egy másféle világ felé mutató út is. Így nem túlzás azt mondani, hogy a határ még a kommunista időszakban is egyszerre volt nyitott és zárt.

Hogy példázzam a határ e kettős szerepét, szeretnék kiemelni egy szövegrészt *A vörös ruhás nő* című műből. Miután megérkeznek a határhoz, A., Emegy és Emkettő észrevesznek egy kiskomlósi lakost, aki épp Kikindáról érkezett. Olyan árukat visz magával, amelyeket a romániai piacon nem lehet beszerezni: Pepsit, rágógumit, kekszet, cigarettát. Azt tanácsolja hármójuknak, hogy menjenek Kikindára, amíg még nyitva van a bolt, ám nem engedik át őket, mivel nem rendelkeznek kishatárátlépővel,²³ ellentétben a kiskomlósi lakossal, aki, a többi határmenti lakoshoz hasonlóan, rendelkezik azzal a privilégiummal (és persze okiratokkal), hogy Jugoszláviába mehessen. Ezen esemény nyomán Kunszöllös intermediáris, sőt kivételes helyként tételeződik. E marginális faluban a mozgásszabadság viszonylagosan elfogadott és engedélyezett. A falusiak könnyen át tudják lépni a határt. Csupán egy kishatárátlépőre van szükségük. Ugyanakkor e privilégium megléte az illető zónába beutazók fokozott megfigyelését vonja maga után. Az ország más részéből érkezők nem csupán hogy nem utazhatnak ki Jugoszláviába, ám külön okiratok szükségeltetnek számukra a határzónába való belépéshez is, amely így egyfajta enklávévá válik két ország, sőt talán két világ között.

A kiutazási joggal bírók, illetve az azzal nem rendelkezők ellenpontozásán túl a szerző a falu feltérképezésének módszerei közé emeli még a „csencselővel” való találkozást is. Habár másutt is fellelhetők olyan párbeszéddek, amelyek hasonlóképp a periféria periferiáján való létezés előnyeit tematizálják, e találkozás a szövegen belüli elhelyezkedése okán is releváns. A jelenetre közvetlenül a földrajzi indikáció („Lungára! Lungára! A határra!”) után kerül sor. Ez újfent bizonyítja, hogy a szerzők célja a hely szellemének megragadása.

A határnak mint két világ között fekvő, elérhető küszöbnek a bemutatása Gheo regényében is jelentőséggel bír. Ugyanakkor számos eltérést is találunk *A vörös ruhás nő*, illetve a *Jó éjszakát, gyerekek!* határközi kapcsolatainak reprezentációi között. Míg az előbbi regény elsősorban a Jugoszláviából érkező árukra összpontosít, az utóbbi figyelembe veszi nemcsak a tárgyi, de a szimbolikus javakat is, valamint a csereútvonalak sokféleségét. Valójában egy teljes életstílus kerül behozatalra Nyugatról (amely ebben az esetben magába foglalja Jugoszláviát ugyanúgy, mint Nyugat-Európát és az Amerikai Egyesült Államokat). Sőt e világnak *A vörös ruhás nő* című műben megvannak a maga határai. A., Emegy és Emkettő kívülről érkeznek. Nem azon a helyen élnek; csupán szemlélik azt, ahogyan a határ menti emberek az életüket élik. A velük párhuzamos karakterek, Marius, Paulică, Cristina és Leo ebben a viszonylagosan szabad világban élnek. Igaz, hogy az ő idilli, utópisztikus világképükre lélektani magyarázat is kínálkozik: a nagyszüleik falujában élnek, olyan helyen, amely Gheo szerint „a legszebb hely mindenki számára”.²⁴ Ugyanakkor más okok is közrejátszanak, amely okok a nyugati hatással állnak kapcsolatban.

A *Jó éjszakát, gyerekek!* című regényben a behozott javak három csoportba oszthatók: 1. anyagi javak, 2. szimbolikus javak és 3. a szimbolikus javak materializációi. Mivel már kitértem azokra a jugoszláv termékekre, amelyeket behoztak a romániai, határ menti falvakba és városokba, ezekről most nem fogok beszélni. Ehelyett szeretném kiemelni a kereskedelmi útvonalak sokaságát. Először is: mind a romániai, mind a jugoszláv lakosok átlélik a határt azért, hogy kereskedjenek. Bár e mozgás útvonala kétirányú, a második irány mégis kiemeltebb fontosságú. Gheo regényében a jugoszláv–román kereskedelmi útvonal legfőképpen az úgynevezett „szerb piac” formájában ölt testet. Ez a hely Gheo szavaival „szociopolitikai önellentmondás”, s tudvalevő, hogy „az állam általában megszünteti az önellentmondásokat, hiszen azok kényelmetlen összehasonlításokhoz tudnak vezetni”.²⁵ Akármilyen furcsának tűnik is, az elnéző magatartás itt jól megfontolt gesztus. A jugoszlávoknak megengedett nyugati termékeket árulni, úgymint örölt vagy szemes kávé, kazettákat, Coca-Colát, rágógumit, cigarettát, csokoládét, szappant stb. Ám ez a piac Oravicabányán van, amely egy újabb útvonalhoz vezet minket: a Teicova–Oravicabánya útvonalhoz. Habár Teicova közelebb van a határhoz, a jugoszlávok mégis inkább a város felé veszik útjukat a nagyobb klientúra elérésének érdekében. Ez az útvonal is megerősíti az alá-fölé rendeltségi viszonyt a falu és a város esetében.

A másik két kategória – a szimbolikus javak és ezek materializációi – elsősorban jelennek meg a regényben. Közülük a legreprezentatívabbak a zene és a jugoszláv tévéműsorok. A tizenévesek olyan külföldi előadókat és együtteseket hallgatnak, mint Madonna, a Duran Duran, vagy az AC/DC, s mindezt, ne felejtsük el, egy kommunista határfaluban teszik. A fiatalokat nemcsak a zene bűvöli el, hanem az is, ahonnan származik: „Mind arról a határon túli csodás világról álmodtak, a szabad és virágzó világról, amit utánoztak, azaz Nyugat-Európáról s annak paradicsomi változatáról, Amerikáról. Az Egyesült Államokról.”²⁶ Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy számukra Jugoszlávia nem volt több köztes állomásnál. A vágyuk, hogy megéljék az „amerikai álmot”, a fiatalkorukat meghatározó szimbolikus javak mihamarabbi materializációjára ösztönzi őket. Egyetlen példát hozok csak: *Little Red Corvette* – vörös Chevrolet Corvette. Az előbbi egy négyük által kedvelt dal címe. Az utóbbi a dalban szereplő autó. Mi-

után megérkezik az Egyesült Államokba, Mariusnak sikerül beteljesítenie álmai egyikét: vásárol magának egy vörös Chevrolet Corvette-et.

Marius Amerikába való kivándorlásával egy újabb, a tanulmány által tárgyalni kívánt körforgáshoz érkezünk: az emberek mozgásához. Az emberek ugyanott menekülnek el a romániai kommunista uralom alól, ahol az áruk is vándorolnak: a nyugati, Jugoszlávia felőli határon át. Ám mindeközben három idősíkot fedezhetünk fel: a kommunista rezsim idejét, a kommunizmus bukása utáni periódust, valamint az első világháborút megelőző időszakot. Ezen megfigyelés létfontosságú annak megértése érdekében, hogy hogyan alakítja a határok meg- és átrajzolása az országok közötti területi viszonyokat.

Ceaușescu rezsimje alatt Nyugat-Európa kapuja a legszabadabb kommunista államként Jugoszlávia volt. S habár e szomszédos állam a teicovai lakosok számára maga volt a „kis Nyugat”, mégsem akart egyikőjük sem kitelepedni oda. Mindőjük a lehető legnyugatabbra tartott, olyan országokba, mint a Német Szövetségi Köztársaság és az Egyesült Államok. A négy fiatal közül hárman – Marius, Leo és Cristina – meg is próbálnak kiszökni az országból, ám a határőrök elfogják őket. Később Leo és Cristina újra megpróbálják, és átjutnak. Ám ők a szerencsésebbek közül valók. Sok határszökevény az életével fizetett azért, mert megpróbált otthagyni egy elnyomó rendszert. Mint bármely más totalitárius rendszerben, az embereknek nem volt szabad kivándorolniuk, és minden határátkelőhelyet szigorúan ellenőriztek. Így hát „a határőröknek az volt a feladata, hogy a határt befelé irányzott fegyvercsövekkel őrizték, hogy a románok ne tudjanak kiosonni Jugoszláviába, akár a nyulak”.²⁷ Annak ellenére, hogy Teicova és a környező vidék ismert terület volt, Marius, Leo és Cristina folyamatosan résen voltak, nehogy átlépjenek egy olyan határvonalat, amelyet nem szabad átlépniük: „Még sohasem merészkedtek ilyen messzire, és ilyen közelre ehhez a zónához. Nagyon jól tudták, hogy ez tilos. És azt is tudták, hogy innentől fogva bármi megtörténhet velük: elfoghatják, letartóztathatják, lelőhetik, megverhetik és meg is ölhetik őket. Megtörtént már ehhez hasonló – nem is egyszer.”²⁸ Mindezek ellenére Cristina és Leo számára úgy tűnik, az amerikai álom többet nyom a latban, mint a leírt veszélyek.

A második kivándorlási hullámra 1989 után kerül sor. Mariust egy gyermekkori barátja támogatja, aki már kijutott Los Angelesbe. Marius újra a szerencsések között van. 1990-ben hagyja el Romániát, mielőtt még újra lezárták volna a határokat a nagyszámú román kivándorló miatt. Ez alkalommal azonban az Amerikába vezető út nem Jugoszlávián keresztül vezet, s Jugoszlávia sem tűnik már „kis Nyugatnak”. Ellenkezőleg, az etnikai konfliktusok már előre jelzik a háború kitörését és az ország véráztatta összeomlását.

Ezen a ponton kell feltennünk a kérdést: mennyiben releváns a vidéki periféria a kivándorlás problematikájának szempontjából? A válasz nyilvánvalóbb, mint amilyennek tűnik. Hogy megválaszoljam e kérdést, egy újabb jelenettel kell előhozakodnom. Amint megérkezik a moldvai Iacobenii Noi-ba, Marius elkezd feltűnést kelteni. Az autója és annak rendszáma tűnik fel a helyieknek. Könnyen rájöhetnek, hogy idegen, hiszen az ő falujukból senki sem költözött ki az Államokba. Ha Teicovára vagy bármilyen más határ menti faluba látogatott volna el, a helyzet valószínűleg másképp alakult volna. Amint már említettem, a négy fiatal lenyűgözi a Nyugat, ám ennek megvan a magyarázata: mivel közel vannak Jugoszláviához, hozzáférésük van a Nyugatról érkező árukhoz. Más szóval: találkoznak egy másik, javakban bővelkedő világgal, egyfajta pótvilággal.

A harmadik kivándorlási hullámra az első világháború előtt kerül sor. Ana Persida Cumpănaș (más néven Anne Sage) Lungáról költözik Chicagóba, az „ipar fővárosainak”²⁹ egyikébe, ahogyan Nicolae Iorga nevezi a várost útíjegyzeteiben. Az iparváros az Osztrák–Magyar Monarchia perifériájáról, főként Erdélyből és a Bánságból érkező román bevándorlók otthona: e helyütt létezik „kis Erdély”³⁰ is, s „a Bánságból érkező emberek a chicagói románok”,³¹ írja Iorga.

A fenti észrevétel kettős szerepű. Egyrészt kihangsúlyozza azt a transznacionális kapcsolatok irányába történő nyitást, amely a határvidék jellemzője. Nemcsak hogy multietnikus és multikulturális térben élnek, de az itt élő emberek nem rendelkeznek rögzített, stabil hazával sem. A határok elképesztően rugalmasak a periférián, és a fölterületek könnyedén kerülnek át egyik állam vagy birodalom kezéből a másikéba. Sőt, mivel közel élnek a nyugati centrumokhoz, a határ menti embereknek rálátásuk nyíthat arra, hogy az élet másutt jobb is lehet. Pontosan ez ösztönzi a kunszöllősi parasztokat arra, hogy kivándoroljanak Amerikába: „A kunszöllősiak és a komlósiak azok közül a szegény emberek közül valók, akik százévente egyszer útra kelnek egy jobb élet reményében.”³² Másrészt ezen észrevétel nélkülözhetetlen eszközként szolgál a román-amerikaiak kunszöllősi jelenlétének megértéséhez, hiszen Ana Cumpănaș nem az egyetlen amerikai *A vörös ruhás nő* című műben. A., Emegy és Emkettő el vannak képedve, amikor találkoznak az idős Anghelinával, aki 1911-ben kisgyermekként költözött ki Cincinnatiba. Ami megdöbbeníti őket, az Anghelina kifogástalan angolja.

Végül, de nem utolsósorban, Ana nem csupán egyszerű bevándorló; sokkal inkább világjáró.³³ Igaz, hogy ő, *A vörös ruhás nő* a szesztilalom idején Chicagóban élő román, ám emellett körbe is utazza a világot: jár Isztambulban, Athénban, Messinában, Pompejiben. Romániába történő kiutasítása után sem kíván visszatérni Lungára. Ehelyett Temesváron él, és egészen 1947-ben bekövetkező haláláig igyekszik visszajutni Amerikába. Szülőfaluja csupán a múlt egy helyszíne a térkép egy jelentéktelen pontján, míg Chicago ennek épp az ellenkezője: az ígéret földje, egy központiságában kiemelkedő város.

Következtetések

■ *A vörös ruhás nő* és a *Jó éjszakát, gyerekek!* című regényekben több különböző helyszín jelenik meg, ám mindegyikük két kis, perifériális faluhoz kötődik: Kunszöllőshöz és Teicovához. Az ábrázolások összességéből kialakuló koncentrikus térkép megértéséhez szükségünk van annak jobb megértésére is, hogy milyen alakító erővel bír a határ közelsége egy helysége. És éppen ezt valósítja meg a három társszerző és Radu Pavel Gheo. Bár első pillantásra a kivándorlás és a kommunizmus elrejtik előlünk a periféria fontosságát, közelebről szemügyre véve az eseményeket észrevehetjük, hogy ezen faktorok is kiemelik a határfalvak sajátosságait. A kommunizmus alatt Teicova és Kunszöllős enklávékká lettek, köztes terekké. A lakosoknak engedélyezett volt az átkelés Jugoszláviába (s ezzel együtt egy jobb élet lehetőségének megpillantása), ám eközben az ország többi részéből érkező embereknek külön okiratra volt szükségük a határzónába való belépéshez. E szokatlan engedékenység bumeráנגeffektussal járt: hála helyett a határmenti lakosok szökési kísérletekkel válaszoltak rá. A Nyugatra vetett pillantások után a periférián élő falusiak a kivándorlásról kezdtek álmodozni (mind a kommunizmus, mind az Osztrák–Magyar Monarchia idején). Éppen ez váltja ki a határmenti falvak térbeli kapcsolatok tekintetében történő reprezen-

tációját, rávilágítva arra, hogy a periferikus helyek mégis sokszínűbbek és a transznacionalizmusra nyitottabbak, mint az ország bármely más része.

Kovács Péter Zoltán fordítása

■ **JEGYZETEK**

1. Marc Brosseau: *In, of, out, with, and through: new perspectives in literary geography*. In: Robert T. Tally Jr. (ed.): *The Routledge Handbook of Literature and Space*. Routledge, London – New York, 2017. 9.
2. Robert T. Tally Jr.: *Spatiality*. Routledge, London – New York, 2013. 3.
3. Sheila Hones: *Literary Geography and Spatial Literary Studies*. *Literary Geographies* 2018. 4(2) sz. 146.
4. Nagyjából *határtudományok* – A ford. megj.
5. Immanuel Wallerstein: *World-Systems Analysis: An introduction*. Duke University Press, Durham, 2004.
6. Thomas Wilson – Donnan Hastings: *Borders and Border Studies*. In: Thomas M. Wilson – Donnan Hastings (eds.): *A Companion to Border Studies*. Wiley-Blackwell, Chichester, 2012. 11.
7. Raymond Williams: *The Country and the City*. Oxford University Press, New York, 1975. 1.
8. A román nemzeti szellemű *Sămănătorul* c. lap körül a századelőn kialakult irodalmi-kulturális irányzat. – A ford. megj.
9. Azaz a századforduló román kulturális, rurális szellemiségű, az orosz narodnicizmushoz hasonló népiességmozgalma. – A ford. megj.
10. Gerard Delanty: *The Cosmopolitan Imagination*. Cambridge University Press, New York, 2009. 16.
11. Utóbbiak nevének jelentése Emegy és Emkettő. – A ford. megj.
12. Mircea Nedelciu – Adriana Babeți – Mircea Mihăieș: *Femeia în roșu*. Cartea Românească, Buc., 1990. 10. Az irodalmi idézetek fordítása a román nyelvű eredeti alapján készült. – A ford. megj.
13. Uo. 54.
14. Uo. 10. Az idézet az eredetiben angolul szerepel: „I’m from Loonga, Austria-Hungary.”
15. Radu Pavel Gheo: *Noapte bună, copii!* Polirom, Iași, 2010. 183–184. Mindhárom perspektíva a faluról Radu Pavel Gheoé.
16. Liam O’Dowd: *Contested States, Frontiers, and Cities*. In: *A Companion to Border Studies*, 165.
17. Gheo: i. m. 183.
18. Nedelciu–Babeți–Mihăieș: i. m. 10.
19. Gheo: i. m. 413.
20. Uo. 106.
21. Franco Moretti: *Graphs, Maps, Trees*. Verso, London – New York, 2007. 42–43.
22. Malcolm Anderson: *Frontiers: Territory and State Formation in the Modern World*. Polity Press, Cambridge, 1997. 5.
23. Azaz olyan speciális útlevéllal, amely a határ 20-20 kilométeres körzetében élőknek biztosította a megadott időközönkénti határátlépés lehetőségét. – A ford. megj.
24. Gheo: i. m. 183.
25. Uo. 108.
26. Uo. 96.
27. Uo. 100.
28. Uo. 115.
29. Nicolae Iorga: *America și românii din America*. Așezământul Tipografic Datina Românească, Vălenii de Munte, 1930. 46.
30. Uo. 57.
31. Uo. 61.
32. Nedelciu–Babeți–Mihăieș: i. m. 72.
33. Mircea Cărtărescu: *Postmodernismul românesc*. Humanitas, Buc., 1999. 454.